

Compensation Strategies for The Spiritual Damages Caused by Crime in Iran's Law System and England, France and America

Maryam Sadeghnia¹ Gholamreza Mohammadnasl^{*2} Yasaman Khajenoori³

1. Ph.D. Student in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.

Email: maryam_sadeghnia@yahoo.com

2. Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law Enforcement Sciences, University of Law Enforcement, Tehran, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: g_mnasl@yahoo.com

3. Assistant Professor, Department Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran

Email: yas_kh2009@yahoo.com

S.D.I.L.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

DOI:

10.22034/JCLC.2021.287659.1502

Received:

10 August 2021

Accepted:

10 October 2021

Published:

19 February 2022

ABSTRACT

Background and aim: spiritual damages are a set of harms imposed on the individual rights of people. In accordance with Article 14 of the criminal procedure code, approved in 1392, in regard to the compensation law, inclusion of the final verdict in the press and apology are amongst the compensation strategies for the spiritual damages. The compensation strategies in Iran are analogical and it is the judicial authority who makes the final decision about them. This project aims to conduct a comparative study of the executive strategies in compensating the spiritual damages in Iran, France, the UK, and the US Method: The current study is a qualitative research with a comparative approach which applies library resources and documents in terms of its application and instruments. Findings: Based

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

on the findings of research considering Iran's law, spiritual damage is the harm to the dignity or reputation of individuals. Example of spiritual damage in Iran include personal, social, and family defamation as well as psychological traumas. In the UK, any damage that results in loss of social adjustment, defamation, or mental disorders is considered as spiritual damage and consequently, damages that lead to individuals' pain and suffering, or loss of gifts of life are amongst the cases of spiritual damage. In France, it is defined as the harm to people's reputation and dignity. Defamation, humiliation, and insult are instances of spiritual damage in France. In the US, any action that causes intrusion or invasion of individual privacy could be categorized as spiritual damage, which includes defamation, grief over the loss of loved ones, disclosure of private secrets, lack of access to education by deceased parents. Conclusion: In spite of the apparent difference among the fore-mentioned countries in terms of the cases of spiritual damage, they adopt similar compensation strategies. Influenced by French legislation, Iran's criminal law applies some compensation strategies as apology and inclusion of the final verdict in the press and indemnification. However, in The UK and the US, owing to their application of common law, the victims could only demand apology and indemnification under special conditions.

Keywords: Spiritual Damage, Mental Injury, Compensation Strategies, Apology, Indemnification.

Excerpted from the dissertation entitled "Legal Gaps in Repairing the Spiritual and Psychological Injuries of Victims in the Iranian Legislative System and Strategies for Getting Out of It" Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Faculty of Law.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author Contributions:

Gholamreza Mohammadnasl: Conceptualization, Project administration, Supervision, Data Curation.

Yasaman Khajeh nori: Conceptualization, Supervision, Data Curation.

Maryam Sadeghnia: Conceptualization, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Sadeghnia, Maryam, Gholamreza Mohammadnasl & Yasaman khajenoori "Compensation Strategies for The Spiritual Damages Caused by Crime in Iran's Law System and England, France and America" *Journal of Criminal Law and Criminology* 9, no. 18 (February 19, 2022): 303-325.

E x t e n d e d   A b s t r a c t

Background and Aim: Spiritual harm is a set of intangible and non-objective harms of rights that imposed on people. These rights include values, privileges, talents, and artistic, scientific, educational, occupational, social, and family skills. However the Iranian legislature and the legal system of the other countries in debate, have also included spiritual damages in the category of moral damages in addition to the above cases. Although it looks like these harms don't contain the same conception and have different meanings and target in conclusion. In accordance with Article 14 of the criminal procedure code, approved in 1392, in regard to the compensation law, inclusion of the final verdict in the press and apology are amongst the compensation strategies for the spiritual damages. The compensation strategies in Iran are analogical and it is the judicial authority who makes the final decision about them. This project aims to conduct a comparative study of the executive strategies in compensating the spiritual damages in Iran, France, the UK, and the US. As a result of a comparative study, we can gain a correct understanding of the concept of spiritual harms, its examples and appropriate strategies for repairing such injuries.

The current study is a qualitative research with a comparative approach which applies library resources and documents in terms of its application and instruments.

The information collected includes criminal law and the laws of France, the United Kingdom and the United States; that have been analyzed.

Findings: Based on the findings of research considering Iran's law, spiritual damage is the harm to the dignity or reputation of individuals. Example of spiritual damage in Iran include personal, social, and family defamation as well as psychological traumas. Of course, we have witnessed different votes in the Iranian judiciary for a long time. . This is stated in the note of two articles of Article 14 of the Code of Criminal Procedure approved in 2013. The need for compensation for moral damages and restoration of the victim in accordance of Article 14 of the Code of Criminal Procedure is emphasized in other laws, including the Law on Civil Liability in Articles 9, 10, 1 and 2, in the Law on Computer Crimes in Articles 16, 17 and 18 and in the discretionary punishment awarded by the judge in Articles 621 and 698. Examples of spiritual harms in Iran are: personal, social, family traumas and psychological damage. Spiritual includes damage in the form of pain and suffering and loss in the form of loss of life blessings. In the UK, any damage that results in loss of social adjustment, defamation, or mental disorders is considered as spiritual damage

and consequently, damages that lead to individuals' pain and suffering, or loss of gifts of life are amongst the cases of spiritual damage. In France, it is defined as the harm to people's reputation and dignity.

In the US, any action that causes intrusion or invasion of individual privacy could be categorized as spiritual damage, which includes defamation, grief over the loss of loved ones, disclosure of private secrets, lack of access to education by deceased parents. Conclusion: In spite of the apparent difference among the fore-mentioned countries in terms of the cases of spiritual damage, they adopt similar compensation strategies. Influenced by French legislation, Iran's criminal law applies some compensation strategies as apology and inclusion of the final verdict in the press and indemnification. However, in Iranian law, in Article 697 of the Islamic Penal Code, the discretionary punishment section for defamation is only a fine. A fine is the money that the perpetrator pays to the state treasury and is not paid as compensation to the victim. These solutions are expressed in an allegorical way in Article 14 of the Code of Criminal Procedure, and judicial authority has in power to choose any of them. While in the United Kingdom or the United States there is a certain ceiling for compensation. In France, the methods of apology, press coverage and compensation are adopted in accordance with the laws and regulations of the Council of State and the Supreme Court. In the United States, compensation up to a certain limit is done with the intervention of a jury. In the UK, apologies and compensation can also be demanded under certain circumstances from direct victims of crime. In Iran, crimes result in blood money don't include moral damages, this means if the victim as a result of an injury to his body or physical benefits and he is eligible to receive the blood money; He cannot be compensated for his defamation or loss of scientific, artistic or sports privileges. In some crimes in Iranian law that they have been included in the category of discretionary punishments. The legislature has remained silent on compensation for moral damages caused by their commission. Whereas, given the nature of these crimes, their direct result will be the desecration of the victim reputation; Such as the publication of secrets or false testimony or false oaths. The subject to Chapter 20 of the Islamic Penal Code or the crime of rape to Article 694 of the same law. In such crimes, the harm to the victim and his family's reputation is undeniable.

راهکارهای ترمیم آسیب‌های معنوی ناشی از جرم در حقوق ایران، انگلستان، فرانسه و آمریکا

مریم صادق نیا^۱، غلامرضا محمد نسل^{۲*}، یاسمن خواجه‌نوری^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

Email: maryam_sadeghnia@yahoo.com

۲. دانشیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده انتظامی، دانشگاه علوم انتظامی، تهران، ایران.

* نویسنده مسؤل: Email: g_mnasl@yahoo.com

۳. استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

Email: yas_kh2009@yahoo.com

چکیده:

زمینه و هدف: آسیب‌های معنوی مجموعه صدماتی است که بر ارزش‌های فرهنگی، خانوادگی و دینی اشخاص وارد می‌آید. مطابق ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، درج حکم در جراید و عذرخواهی از مصادیق راهکارهای ترمیم آسیب معنوی در کشورهای مورد مطالعه تعیین شده است. هدف از این پژوهش مطالعه تطبیقی مفهوم و راهکارهای ترمیم آسیب‌های معنوی در کشورهای ایران، انگلستان، فرانسه و آمریکا است.

روش: پژوهش حاضر یک تحقیق کیفی با رویکرد تطبیقی است که از حیث اهداف کاربردی و از حیث ابزار تحقیق اسنادی و کتابخانه‌ای است. اطلاعات جمع‌آوری شده شامل قوانین حقوقی - کیفری و قوانین کشورهای ایران، فرانسه، انگلستان و آمریکا می‌باشد که مورد تجزیه تحلیل قرار گرفته‌اند.

یافته‌ها: بر اساس یافته‌های تحقیق در حقوق ایران آسیب‌های معنوی

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.22034/IJLC.2021.287659.1502

تاریخ دریافت:

۱۹ مرداد ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:

۱۸ مهر ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:

۳۰ بهمن ۱۴۰۰

به معنای ضرری است که متوجه حیثیت اشخاص می‌باشد. مصادیق آسیب‌های معنوی در ایران عبارتند از: هتک حیثیت فردی، اجتماعی، خانوادگی اشخاص و صدمات روحی. در انگلستان منظور از آسیب معنوی صدماتی است که منجر به از بین رفتن سازگاری اجتماعی، هتک حیثیت و اختلال‌های روحی می‌گردد و مصادیق آسیب معنوی شامل خسارت در قالب درد و رنج و خسارت در قالب از دست دادن مواهب زندگی می‌گردد. در فرانسه آسیب معنوی ضرری است که به شرافت و اعتبار اشخاص وارد می‌شود. مصادیق آسیب معنوی نیز شامل هتک حیثیت، تحقیر و توهین می‌شود. در آمریکا آسیب معنوی اقداماتی است که منجر به نقض حریم خصوصی اشخاص گردد. مصادیق آسیب‌های معنوی در این کشور عبارتند از: هتک حیثیت، اندوه ناشی از مرگ عزیزان، افشای اسرار خصوصی، فقدان امکان تعلیم و تربیت از سوی والدین فوت‌شده. نتیجه‌گیری: در کشورهای مورد مطالعه تفاوت‌های آشکار در بیان مصادیق آسیب‌های معنوی وجود دارد. لیکن راهکارهای مشابه در ترمیم این قبیل آسیب‌ها اتخاذ می‌شود. در حقوق کیفری ایران راهکارهای ترمیم آسیب‌های معنوی شامل پرداخت غرامت به میزانی که قاضی تشخیص دهد، عذرخواهی و درج حکم در جرایم می‌باشد. در فرانسه روش‌های عذرخواهی، درج حکم در جرایم و پرداخت غرامت با توجه به قوانین و مصوبات شورای دولتی و دیوان عالی اتخاذ می‌شود. در آمریکا پرداخت غرامت تا سقف مشخص با مداخله هیأت منصفه انجام می‌گردد. در انگلستان نیز عذرخواهی و غرامت تحت شرایط خاص از سوی قربانیان مستقیم جرم قابل مطالبه است.

کلیدواژه‌ها:

آسیب معنوی، آسیب روانی، راهکارهای ترمیم، عذرخواهی، غرامت.

برگرفته از پایان‌نامه با عنوان «خلافای قانونی در ترمیم آسیب‌های معنوی و روانی بزیدگان در نظام تقنینی ایران و راهکارهای برون رفت از آن» دانشگاه آزاد اسلامی - واحد تهران مرکز - دانشکده حقوق

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

غلامرضا محمد نسل: مفهوم‌سازی، نظارت بر داده‌ها، نظارت، مدیریت پروژه، روش‌شناسی.
یاسمن خواجه نوری: نظارت، نظارت بر داده‌ها، مفهوم‌سازی.
مریم صادق نیا: مفهوم‌سازی، تحقیق و بررسی، منابع. نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

صادق نیا، مریم، غلامرضا محمد نسل و یاسمن خواجه‌نوری «راهکارهای ترمیم آسیب‌های معنوی ناشی از جرم در حقوق ایران، انگلستان، فرانسه و آمریکا». *مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی* ۹، ش. ۱۸ (۳۰ بهمن، ۱۴۰۰): ۳۰۳-۳۲۵.

مقدمه

ارائه نشدن تعریف کامل از آسیب‌های معنوی در ارائه روش‌های جبران این آسیب مؤثر خواهد بود؛ همان‌گونه که برای درمان هر صدمه جسمانی داروی منحصر به آن بیماری تجویز می‌گردد. در ترمیم آسیب‌های معنوی نیز باید به دنبال روش‌های متناسب با نوع آسیب، شدت آن، ویژگی‌های شخصیتی - روانی بزه‌دیده باشیم. ارائه نشدن راهکارهای مناسب ترمیم باعث می‌گردد زمینه بزهکاری ثانوی، بزه‌دیدگی ثانوی، بی‌اعتمادی به دستگاه‌های اجرایی و قضایی و گرایش به انتقام خصوصی رواج یابد. نحوه جبران صدمات معنوی با توجه به مفهوم و مصادیق آن در جوامع و قوانین کشورها متفاوت است؛ این پژوهش در صدد پاسخ به دو پرسش است. نخست اینکه مفهوم و مصادیق آسیب‌های معنوی در حقوق کشورهای ایران، انگلستان، آمریکا و فرانسه چیست؟ سؤال دوم عبارت است از اینکه راهکارهای ترمیم آسیب‌های معنوی در نظام قانونگذاری کشورهای ایران، انگلستان، آمریکا و فرانسه چیست؟ هدف اصلی این تحقیق، مطالعه تطبیقی راهکارهای آسیب‌های معنوی در کشورهای ایران، انگلستان، فرانسه و آمریکا هست. هدف از انتخاب کشورهای آمریکا، انگلستان و فرانسه در مطالعه تطبیقی، بررسی موضوع در هر دو نظام حقوقی عرفی و مدون بوده است. در این راستا مطالب در پنج بخش ساماندهی شده‌اند. ابتدا (الف) ادبیات نظری را مورد بررسی قرار خواهیم داد. در بخش دوم (ب) مفهوم و مصادیق آسیب‌های معنوی در نظام‌های حقوقی ایران، انگلستان، فرانسه و آمریکا را مطالعه خواهیم نمود. در بخش سوم (پ) راهکارهای ترمیم آسیب‌های معنوی در نظام حقوقی ایران، انگلستان، فرانسه و آمریکا مورد تحقیق قرار خواهد گرفت. در بخش چهارم (ت) به بررسی تطبیقی راهکارهای ترمیم آسیب معنوی در حقوق کشورهای مورد بحث خواهیم پرداخت. در پایان بخش پنجم (ث) به نتیجه‌گیری اختصاص دارد.

پیشینه تحقیق

در بررسی آسیب‌های معنوی، مقالات متعددی ارائه شده است. برخی به بررسی نقش بزه‌دیده و بزهکار در چگونگی جبران آسیب‌های معنوی توجه داشته‌اند. در ذیل به برخی از آنها اشاره خواهد شد. ۱- عظیم زاده (۱۳۹۵) در مقاله‌ای تحت عنوان «از جبران خسارت ناشی از جرم علیه کودک تا نحوه ترمیم خسارت» درباره خسارت‌های معنوی معتقد است آسیب حیثیتی، لطمه زدن به یکی از حقوق مربوط به شخصیت و حیثیت و شرافت بزه‌دیده است. این پژوهشگر برای جبران آسیب‌های معنوی راهکارهایی ارائه نموده؛ که عبارت از راه‌اندازی مراکز خدمات بیمه‌ای، شروع فرایند جبران آسیب از همان لحظات اولیه پس از اعلام جرم، حمایت‌های بلندمدت روان‌پزشکی و روان‌شناسی می‌باشد. این مقاله اگرچه با محوریت جبران صدمات وارد بر کودکان تحریر یافته لیکن در بررسی مفهوم و مصادیق آسیب معنوی و ارائه راهکارهایی در جهت جبران آسیب معنوی مورد توجه قرار گرفته است. ۲- خدادی، (۱۳۹۵) در مقاله «بازتوانی بزه‌دیده در پرتو بزه‌دیده شناسی بالینی» به شناخت درد و رنج ناشی از جرم، آسیب‌های وارد بر بزه‌دیده و با توانی آنها پرداخته است. در انتها تدابیری نظیر ارائه

خدمات بالینی، تدابیر حمایتی روانی و مددکاری اجتماعی را به‌عنوان راهکارهایی در جهت جبران آسیب‌های وارد بر بزه‌دیده برشمرد است. این مقاله از جهت بررسی راهکارهای ترمیم آسیب و مفهوم‌شناسی مورد توجه می‌باشد.

۳- صادق لو (۱۳۹۷) در مقاله‌ای تحت عنوان «مقایسه تطبیقی ارکان خسارت معنوی در حقوق ایران و فرانسه» در بیان مفهوم خسارت معنوی معتقد است که ضرر ممکن است به‌واسطه از بین رفتن مالی باشد یا فوت شدن منفعتی که از انجام نشدن تعهدی حاصل شده باشد. در این مقاله مطالعه تطبیقی و تقنینی خسارت‌های معنوی با محوریت حیثیت فردی و اجتماعی مورد نظر نویسنده بوده است. این پژوهش در بحث مفهوم‌شناسی آسیب‌های معنوی مورد توجه قرار گرفته است.

۴- ماکس چستر^۱ در مقاله‌ای تحت عنوان پیامدهای بازبایی حوادث هواپیمایی در مطالبه خسارت‌های روانی و معنوی همراه با خسارت‌های جسمانی تحت کنوانسیون ورشو^۲ به بررسی وضعیت حقوقی مسافران حوادث هواپیمایی در خصوص آسیب‌های روانی می‌پردازد که به آنها در نتیجه سانحه هوایی وارد شده باشد. در این مقاله تعارض در آرای دادگاه‌های عالی و منطقه‌ای فرانسه در قابل مطالبه بودن آسیب‌های روانی به تبع آسیب‌های فیزیکی به مسافران را مورد بحث قرار می‌دهد. همچنین در تکمیل آنچه به آن پرداخته است؛ کنوانسیون‌های بین‌المللی همچون ورشو و برن را مورد بررسی قرار داده است. نویسنده در نهایت درمی‌یابد که دادگاه عالی می‌بایست تفسیری واضح و صریح از کنوانسیون ورشو ارائه نماید تا به‌طور کامل رفع ابهام شود. این مقاله در مطالعه تطبیقی بسیار مورد توجه است.

۵- ریچارد بویر^۳ در مطالعه‌ای میدانی و بالینی به بررسی راهکارهای درمان اختلال استرس حاد برای قربانیان جرم خشن^۴ پرداخته است. وی بیان می‌دارد بزه‌دیدگی جنایی از شایع‌ترین واقعه‌های آسیب‌زا است که عموم مردم در معرض آن قرار دارند. قربانیان جرایم خشن اغلب از سلامت روانی منفی رنج می‌برند. آسیب‌هایی همچون احساس تهدید همیشگی در زندگی فردی و از دست دادن اعتماد به نفس نتایجی است که توسط برخی جنبه‌های یک بزهکاری خشن تشدید می‌شود. این مقاله در بررسی مصادیق آسیب روانی مورد توجه نویسنده است.

۶- یوساواف بوریبونتانا^۵ در رساله خود با موضوع تأثیر اقدامات عدالت ترمیمی بر قربانیان جرم^۶ بر تأثیر عوامل غیرکیفری همچون عوامل فرهنگی و ارزش‌های حاکم بر جامعه محلی نسبت به روند ترمیم آسیب‌های وارد بر بزه‌دیدگان توجه داشته است. وی معتقد است روش‌های عدالت ترمیمی در جبران آسیب‌های ناشی از جرم همیشه منجر به نتیجه مطلوب نمی‌شود؛ زیرا روش‌های عدالت ترمیمی تحت تأثیر عوامل مختلف دیگر از جمله هنجارهای جامعه بزه‌دیده قرار دارد. این

1. max chester

2. The Aftermath of the Airplane Accident Recovery of Damages for Psychological Injuries Accompanied by Physical Injuries Under the Warsaw Convention.

3. Richard Boyer

4. Treatment of Actute Stress Disorder for Victims of Violent Crime

5. joseph Borybontana

6. Effect of Restorative Justice Practices on Crime Victims: a Meta-Analysis

تحقیق در زمینه مفهوم‌شناسی ترمیم و شناسایی راهکارهای نوین جبران آسیب‌های ناشی از جرم مورد استفاده قرار گرفته است. در برخی از مقالات، صرفاً به موضوع دریافت غرامت به‌عنوان یک راهکار ترمیم آسیب‌های معنوی از منظر قانونی پرداخته شده است. در برخی دیگر موضوع آسیب، بزهدیدگان خاص بوده‌اند. آنچه در سایر تحقیقات مغفول مانده، تعریف دقیق از آسیب‌های معنوی و بررسی تطبیقی راهکارهای ترمیم آن در نظام‌های حقوقی عرفی و مدون بوده است. همچنین بررسی خال‌های قانونی در ترمیم این‌گونه آسیب‌ها در حقوق داخلی ایران در بخش تحلیلی مدنظر این مقاله بوده است.

چهارچوب نظری

در این مبحث به بیان توضیحاتی درباره آسیب معنوی و ترمیم خواهیم پرداخت.

۱- آسیب در لغت هم‌معنا با خسارت، زیان و ضرر به‌کار رفته است.^۷ کلمه معنوی منسوب به معنی، مقابل لفظی، حقیقی، راست واصلی، ذاتی، باطنی، روحانی، مقابل مادی، صوری و ظاهری است.^۸ باتوجه به معانی یادشده از عبارات آسیب و معنوی، منظور از آسیب معنوی، صدماتی است که بر ارزش‌های خانوادگی و اجتماعی وارد می‌شود و سبب هتک حیثیت فردی، اجتماعی، شغلی و خانوادگی قربانی می‌گردد. ۲- ترمیم در لغت به معنای مرمت کردن، اصلاح کردن خلل یا خرابی چیزی آمده است.^۹ در لغت انگلیسی معادل "Amendment, Reparation" می‌باشد.

۱- مفهوم و مصادیق آسیب معنوی در حقوق کشورهای مورد مطالعه

در این بخش مفهوم آسیب معنوی و مصادیق آن را در کشورهای ایران، انگلستان، فرانسه و آمریکا مورد بررسی قرار خواهیم داد. نخست، مفهوم و مصادیق آسیب معنوی در حقوق ایران و سپس در کشورهای انگلستان، فرانسه و آمریکا مطالعه خواهد شد.

۱-۱- در حقوق ایران، آسیب معنوی به معنای ضرری است که متوجه حیثیت و شرافت اشخاص یا بستگان او می‌گردد.^{۱۰} برخی از حقوق‌دانان نیز آسیب معنوی را زبانی دانسته‌اند که به حیثیت یا عواطف و احساسات شخص وارد شده باشد. همچنین برخی صاحب‌نظران معتقدند؛ آسیب معنوی در یک تعریف کلی دربردارنده خسارت غیرمالی است و عبارت است از لطمه زدن به بعضی از ارزش‌ها که جنبه معنوی دارند.^{۱۱} در خصوص مصادیق آسیب معنوی نیز مطابق ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ آسیب معنوی عبارت است از «صدمات روحی، هتک حیثیت و اعتبار شخصی، خانوادگی یا اجتماعی ...» به نظر می‌رسد؛ مصادیق آسیب معنوی در حقوق ایران در

۷. محمد معین، فرهنگ لغت فارسی، جلد ششم (تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۵)، ۱۴۱۹.

۸. علی اکبر دهخدا، لغت‌نامه (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷)، ۵۲۴.

۹. حسن عمید، فرهنگ لغت، چاپ دوازدهم (تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۸)، ۴۳۰.

۱۰. محمدجعفر جعفری لنگرودی، دانشنامه حقوقی (تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۶)، ۳۶۷.

۱۱. علی صفاری، مقالاتی در جرم‌شناسی و کیفر شناسی (تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۱)، ۲۴۰.

دودسته کلی قرار می‌گیرد که عبارتند از: الف) هتک حیثیت، آبرو، اعتبار فردی، اجتماعی، خانوادگی، حسن شهرت (اشخاص ب) صدمات روحی. در ادبیات حقوقی کشور ایران حیثیت عنوان عامی است که با حرمت، شرافت، اعتبار، آبرو و کرامت هم‌معنا است. حرمت و حیثیت عبارت از حرمت ذاتی، ذهنی، اجتماعی و قانونی^{۱۳} می‌باشد. «برخی حقوق‌دانان در بیان صدمات روحی معتقدند؛ صدمات روحی یعنی اختلالاتی که در روان افراد ایجاد می‌گردد؛ در این حالت فرد هرچند موقت اما به‌عنوان بیمار شناخته می‌شود و لازم است تحت درمان قرار گیرد.»^{۱۴} همچنین در شرح آسیب‌های روانی بر این باورند؛ آسیب‌های عاطفی یا حیثیتی مفهوم روان‌شناختی دارد و به معنای واکنش روانی است که در برخورد با عوامل بیرونی در ذهن پدید می‌آید.^{۱۵} آسیب‌های معنوی ممکن است در نتیجه هر نوع رفتار مجرمانه‌ای ایجاد شود. از جمله توهین یا حتی جعل. مطابق ماده ۶۰۸ اصلاحی سال ۱۳۹۹ قانون مجازات اسلامی «توهین به افراد از قبیل فحاشی یا استعمال الفاظ رکیک چنانچه موجب حد قذف نباشد جزای نقدی درجه ۶ خواهد بود.» مطابق این ماده مصادیق توهین به‌صورت تمثیلی بیان شده است؛ بنابراین توهین می‌تواند به فعل باشد یا لفظ. توهین از زمره جرایمی است که عنصر مادی آن تحت تأثیر عرف قرار دارد و به‌طور مستقیم ممکن است به حقوق معنوی اشخاص لطمه وارد کند. به‌عنوان مثال استعمال الفاظ رکیک نسبت به یک بانوی عقیفه درملاً عام علاوه بر توهین موجب هتک حرمت وی نیز می‌گردد. در جعل، وجود ضرر بالقوه از شروط اساسی برای تحقق این جرم محسوب می‌شود. منظور از ضرر هم ضرر مادی است و هم معنوی زیرا ممکن است فردی با ساختن یک دادنامه قضایی جعلی، اتهام رابطه نامشروع یا عمل منافی عفت را به فردی نسبت دهد تا آبروی وی را ببرد^{۱۶}؛ بنابراین نفس رفتار مجرمانه ارتكابی در ورود صدمه معنوی ملاک نیست؛ هرچند در مقام رسیدگی به ادعای بزه‌دیده باید احراز شود که آسیب معنوی در نتیجه رفتار مرتکب ایجاد شده است.

۱-۲- در انگلستان^{۱۷} منظور از آسیب‌های معنوی صدماتی است که منجر به هتک حیثیت، از بین

۱۲. منظور از حرمت ذاتی، کرامت و احترامی است که همه اشخاص به‌صرف انسان بودن از آن به یک اندازه بهره‌مند می‌باشند. حرمت شخصی ارزشی است که هر شخصی برای خود نزد دیگران قائل است. منظور از حرمت عینی یا اجتماعی اعتبار و حرمتی است که شخص در نتیجه حضور در جامعه به‌دست می‌آورد. منظور از حرمت قانونی حرمتی است که به‌تبع موقعیت قانونی و سمتی که اشخاص در مقامات سیاسی یا اجرایی دارند از سوی قانونگذار برای این جایگاه‌ها لحاظ می‌شود.

۱۳. باقر انصاری، «حمایت از حرمت اشخاص در برابر آزادی بیان»، *آموزه‌های حقوقی گواه* (۱۳۹۹)، ۲۸۴.

۱۴. ابوالقاسم خدای، «بازتوانی بزه‌دیده در پروتو بزه‌دیده شناسی بالینی»، *فصلنامه پژوهش حقوق کیفری* ۱۷ (۱۳۹۵)، ۱۳۲.

۱۵. شادی عظیم زاده، «از جبران خسارت ناشی از جرم علیه کودک تا نحوه ترمیم خسارت»، *پژوهش حقوق کیفری* ۱۷ (۱۳۹۵)، ۴۵.

۱۶. محمد بارانی، *جعل، تزویر در قانون و رویه قضایی*، چاپ چهارم (تهران: انتشارات قوه قضاییه، ۱۳۹۹)، ۹۵.
17. Henry Campbell Black, *Blacks law dictionary* (New York: West Group, 1999), 204.

رفتن سازگاری اجتماعی، ایجاد اضطراب و اختلال‌های روحی می‌گردد.^{۱۸} در نظام حقوقی انگلستان^{۱۹} آسیب‌های معنوی تحت دو عنوان طبقه‌بندی شده‌اند که عبارتند از (الف) خسارت در قالب درد و ناراحتی. (ب) خسارت در قالب محرومیت از مواهب زندگی. این صدمات شامل ناتوانی راه رفتن، فوتبال، دویدن، نواختن پیانو، محرومیت زوجین از تمتعات عاطفی و زناشویی می‌شود. در نظم حقوقی انگلستان از سال ۱۹۶۲ بیمارانی که در شرایط روانی ناشی از آسیب همچون کما یا ضایعه مغزی قرار می‌گرفتند و قدرت درک درد و رنج را نداشتند را مستحق دریافت خسارت به خاطر از دست دادن لذت و آسایش زندگی دانست.^{۲۰}

۱-۳- در حقوق فرانسه، آسیب معنوی ضرری است که به شرافت، اعتبار، وابستگی یا به عنصری از احساسات مربوط به زندگی شخص وارد می‌شود.^{۲۱} در فرانسه مصادیق آسیب‌های معنوی عبارتند از: هتک حیثیت شغلی، اجتماعی و فردی، تهدید، تحقیر و توهین. ماده ۲۲۶-۸ از قانون جزای فرانسه^{۲۲} الحاقی به قانون هفدهم ژانویه ۲۰۰۲ مبحث تعرضات علیه تمامیت جسمانی یا روانی شخص، مبحث سوم مکرر، تخریب روانی بیان می‌دارد «اقدام به انتشار، تدوین فیلم با سخنان یا تصویر شخص بدون رضایتش به هر شیوه‌ای که باشد اگر از رخداد روشن نشود که موضوع تدوین فیلم است یا در صورتی که به‌طور صریح این امر ذکر نشود مستوجب یک سال حبس و پانزده هزار یورو جزای نقدی است.»^{۲۳} به‌موجب ماده ۲۲۲-۳۲-۲ از همین قانون مبحث «عمل تعذیب دیگری با اقدامات

۱۸. عبدالرسول دیانی، جبران خسارت ناشی از صدمات بدنی در حقوق ایران و انگلستان، نشریه تحقیقات حقوقی

تطبیقی ۱۳۹۶، ایران و بین‌الملل، ۱۴۵.

19. John Cooke, *Law of Tort, Financial Times Management* (London: publisher:harlow:longman, 1999), 46,47.

۲۰. حمیدرضا صالحی، «جبران خسارت‌های معنوی ناشی از معالجات پزشکی در حقوق آمریکا و ایران»، فصلنامه

حقوق پزشکی، ۵۳(۱۳۹۹)، ۸۴.

21. Givord la re, "partion du prejudice moral these Grenoble" (doctorale Sciences, de Université Paris-Saclay, 2020).

۲۲. محمدرضا گودرزی، مترجم، *قانون مجازات فرانسه* (تهران: نشر سلسبیل، ۱۳۸۶)، ۱۳۵.

23. ARTICLE 226-8 (Ordinance No. 2000-916 of 19 September 2000 Article 3 Official Journal of 22 September into force 1 January 2002)

A sentence of one year's imprisonment and a fine of €15,000 apply to the publication by any means of any montage

made that uses the words or the image of a person without the latter's consent, unless it is obvious that it is a montage,

or this fact is expressly indicated.

When the misdemeanour set out under the previous paragraph is committed through the press or by broadcasting,

the specific legal provisions governing those matters are applicable to define the persons who are responsible.

Inserted by Act no. 2002-73 of 17 January 2002 Article 170 Official Journal of 5 March 2002

Harassing another person by repeated conduct which is designed to or which leads to a deterioration of his

conditions of work liable to harm his rights and his dignity, to damage his physical or mental health or compromise his.->

مکرر یا با هدف ایجاد آثار مخرب بر شرایط کاری که مقدمه تعرض به حقوق و کرامت شخص باشد و موجب از میان رفتن سلامت جسمی یا روانی وی گردد یا آینده شغلی او را در معرض خطر قرار دهد؛ مستوجب یک سال حبس و ۱۵ هزار یورو جزای نقدی است.^{۲۴} در ماده ۲۹ از قانون مطبوعات فرانسه^{۲۵} اصلاحی به موجب مصوبه ۱۹۴۴ هرگونه عمل یا ادعایی که به ناموس یا حریم شخصی یا جسمانی اشخاص لطمه وارد کند افترا محسوب می‌شود همچنین هرگونه تهدید یا انتشار مطالب وهن‌آمیز یا تحقیرآمیز به منزله توهین است.^{۲۶} در قانون مجازات این کشور نیز انتشار اسرار خصوصی اشخاص بدون رضایت آنها از مصادیق هتک حیثیت محسوب می‌گردد. ژبورد^{۲۷} از حقوق‌دانان فرانسوی در رساله ترمیم آسیب معنوی این نوع خسارت را به دودسته تقسیم نموده است. نخست خسارتی که لطمه به زیبایی می‌زند و دیگری آسیبی که ناشی از صدمات جسمانی است.^{۲۸}

۱-۴- در کشور آمریکا، برخی حقوق‌دانان بر این باورند؛ منظور از آسیب‌های معنوی اقداماتی است که موجب نقض حریم خصوصی اشخاص می‌گردد؛ یا مرتکب با افترای شفاهی یا کتبی چه به‌واقع یا کذب درصدد آسیب به حیثیت فردی و عمومی شخص می‌باشد. فارغ از فقدان جنبه کیفی این اقدامات، برای قربانی حق مطالبه خسارت معنوی در نظر گرفته شده است.^{۲۹} علاوه‌براین قربانی ممکن است در نتیجه رفتار مجرمانه متحمل درد و رنج احساسی گردد؛ که به‌اختصار خسارت مربوط به درد و رنج خوانده می‌شوند. منظور از درد^{۳۰} وضعیت ناگواری است که با صدمه جسمی ارتباط دارد. درحالی که رنج^{۳۱} حالتی را وصف می‌کند که مستقیماً مربوط به آسیب جسمی نیست، بلکه بیشتر بیانگر یک پاسخ احساسی است. مدعی ورود آسیب معنوی باید اثبات کند که درد و رنج ناشی از

career prospects is punished by a year's imprisonment and a fine of €15,000.

ARTICLE 222-33-2

(Inserted by Act no. 2002-73 of 17 January 2002 Article 170 Official Journal of 5 March 2002)

Harassing another person by repeated conduct which is designed to or which leads to a deterioration of his conditions of work liable to harm his rights and his dignity, to damage his physical or mental health or compromise his career prospects is punished by a year's imprisonment and a fine of €15,000.

SECTION IV.

۲۴. گودرزی، پیشین، ۱۳۵.

25. Toute allégation ou imputation d'un fait qui porte atteinte à l'honneur ou à la considération de la personne ou du corps auquel le fait est imputé est une diffamation. La publication directe ou par voie de reproduction de cette allégation ou de cette imputation est punissable, même si elle est faite sous forme dubitative ou si elle vise une personne ou un corps non expressément nommés, mais dont l'identification est rendue possible par les termes des discours, cris, menaces, écrits ou imprimés, placards ou affiches incriminés. Toute expression outrageante, termes de mépris ou invective qui ne renferme l'imputation d'aucun fait est une injure.

۲۶. گودرزی، پیشین، ۱۳۵.

27. Givord

28. Givord la re, op.cit.

29. Eduardo berton, *determining jurhsdiction internet defamation cases:english on latin America* (the university of palermo, 2010),1.

30. pain

31. Suffering

صدمات معنوی علاوه بر اینکه استمرار داشته؛ بزه‌دیده آن را درک نموده است.^{۳۳} به این معنا که اگر بزه‌دیده به دلایل مختلف جسمانی همچون کما یا فلج یا معلولیت‌های ذهنی قادر به درک آسیب معنوی نباشد، نمی‌تواند مدعی مطالبه غرامت شود. در این کشور مواردی همچون درد و رنج ناشی از صدمات بدنی، افترا و توهین، بازداشت و تعقیب غیرقانونی، تجاوز به امور محرمانه، افشای اسرار و ورود غیرقانونی به حریم خصوصی اشخاص، بی‌عفتی به زنان می‌باشد.^{۳۳} ادوارد برتونی^{۳۴} بر این باور است که افترا چه به صورت کتبی یا شفاهی، نقض حریم خصوصی و لطمه به شهرت اشخاص محسوب می‌شود و اگرچه فاقد عنوان کیفری و غیرمجرمانه است لیکن حق مطالبه خسارت معنوی را برای قربانی به وجود می‌آورد.^{۳۵} برخی نویسندگان معتقدند؛ نقض حریم خصوصی شامل؛ تجاوز به خلوت اشخاص، نشر حقایق زندگی خصوصی افراد بدون رضایت و اذن آنها، انتشار اکاذیبی علیه افراد در مجامع عمومی یا با استفاده از ابزارهای رسانه‌ای و سوءاستفاده از نام و شهرت اشخاص می‌شود.^{۳۶} باتوجه به آنچه ذکر شد به نظر می‌رسد مصادیق آسیب‌های معنوی همچون تعدی به حریم خصوصی اشخاص یا سوءاستفاده از نام و شهرت آنها باید به گونه‌ای باشد که اولاً موجب ضرر به مدعی گردد؛ ثانیاً این ضرر علاوه بر استمرار برای مدعی قابل درک باشد.

جدول شماره یک: مصادیق آسیب‌های معنوی در حقوق تطبیقی	
ایران	هتک حیثیت فردی، اجتماعی، شغلی، خانوادگی، صدمات روحی
انگلیس	خسارت در قالب درد و رنج، خسارت در قالب محرومیت از مواهب زندگی
فرانسه	لطمه به زیبایی، خسارت ناشی از تألمات جسمانی، هتک حیثیت، تعرض به کرامت انسانی
آمریکا	هتک حیثیت، اعتبار خانوادگی، فقدان موهبت‌های حیاتی، تغییر شکل ظاهری بدن، اندوه ناشی از مرگ عزیزان، افشای اسرار خصوصی، تعرض به حریم خصوصی، فقدان امکان تعلیم و تربیت از سوی والدین برای فرزند

۲- راهکارهای ترمیم آسیب معنوی در حقوق کشورهای مورد مطالعه

در این مبحث، ابتدا به بررسی راهکارهای ترمیم آسیب‌های معنوی در قوانین ایران سپس انگلستان، فرانسه و آمریکا خواهیم پرداخت.

۲-۱- در حقوق ایران مطابق تبصره یک ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، دادگاه می‌تواند علاوه بر صدور حکم بر جبران مالی، به رفع زیان از طریق دیگر از قبیل الزام به عذرخواهی

۳۲. صالحی، پیشین، ۸۳.

۳۳. قاسم فیاضی، «معیارهای ارزیابی خسارت معنوی»، دو فصلنامه پژوهش‌نامه حقوق خصوصی عدالت (۱۳۹۷)،

۵۲.

34. Edvard Bertoni

35. Eduardo bertoni, op.cit., l.

36. William l.prosser "privacycalifornia law pview,newyork " *berkeley* 48(3)(1960), 389.

و درج حکم در جراید حکم نماید. با نظر به ماده ۱۴ راهکارهای جبران آسیب‌های معنوی به‌طور تمثیلی در حقوق ایران عبارتند از: الف) غرامت ب) عذرخواهی ج) درج حکم در جراید. غرامت^{۳۷} در لغت به معنی توان، ضرر و عذاب است. در حقوق ایران تعیین میزان غرامت به عهده مقام قضایی است. علی‌رغم اینکه قانونگذار جبران مالی آسیب‌های معنوی و روانی را پذیرفته؛ لیکن در رویه قضایی محاکم آرای متفاوت صادر شده است. اداره حقوقی قوه قضاییه، در نظریه شماره ۷/۵۹۴۷ مورخ ۱۳۶۵/۱۰/۳ بیان می‌دارد «مقررات مربوط به ضرر و زیان مادی و معنوی از جمله ماده ۹ از قانون آیین دادرسی کیفری نسخ نشده است و اصل ۱۷۱ از قانون اساسی هم بر این قبیل خسارات تصریح دارد؛ بنابراین مطالبه ضرر و زیان مادی و معنوی ناشی از جرم جنبه فقهی دارد» (نظریات اداره حقوقی قوه قضاییه، ۱۶، ۱۳۸۰). در پرونده‌ای در شعبه ۲۵ دادگاه تجدیدنظر استان تهران^{۳۸} که منتهی به صدور دادنامه شماره ۳۶ مورخ ۱۳۸۴/۱/۲۷ شده است، خواسته خواهان مبنی بر مطالبه غرامت به ارزش ۱۷۵ میلیون ریال به دلیل انتساب کذب رشوه‌خواری به وی از سوی خوانده و اخراج وی از شرکت است. دادگاه مطالبه ضرر و زیان معنوی را فاقد وجهت قانونی دانسته و حکم بر رد ادعا صادر می‌نماید.

عذرخواهی به‌عنوان راهکار جبران آسیب معنوی باید خالصانه و صادقانه و همراه با پذیرش مسؤولیت خطا از سوی بزه‌کار باشد. در عذرخواهی باید خواسته‌ها و نیازهای بزه‌دیده مورد توجه قرار گیرد.^{۳۹} منظور از حکم، دادنامه قطعی مبنی بر برائت متهم است. این روش در راستای حمایت از حقوق متهم در دادرسی بی‌طرفانه اجرا می‌گردد. نسبت دادن یک رفتار مجرمانه به فردی با ادله واهی منجر به هتک اعتبار شغلی، اجتماعی و شهرت وی می‌گردد. درج حکم برائت وی ممکن است در احیای حیثیت شغلی یا اجتماعی او مؤثر باشد. پرداخت غرامت توسط دولت روش دیگر جبران آسیب‌های معنوی است. چنانچه در نتیجه قصور یا اشتباه مقام قضایی نیز فرد متهم مدتی را در بازداشت به سر ببرد و در فرایند دادرسی حکم برائت وی صادر گردد؛ می‌تواند به جهت ورود خسارت‌های مادی یا معنوی ناشی از بازداشت غیرقانونی از دولت مطالبه غرامت نماید یا دستور درج حکم در جراید نسبت به وی صادر گردد. در اصل ۱۷۱ قانون اساسی^{۴۰} و ماده ۲۵۵ از قانون آیین دادرسی کیفری به احیای این حق تأکید شده است. این ماده درباره جبران دولتی خسارتی صحبت می‌کند که زیان‌زننده دستگاه قضایی است و نه اشخاص حقوق خصوصی. خسارت‌های قابل مطالبه به‌تصریح بند ث از ماده یک

۳۷. معین، پیشین، ۱۱۷۰.

۳۸. امیرحسین آبادی، «نقد و بررسی رأی شماره ۳۶ اصداری از شعبه ۲۵ دادگاه تجدیدنظر استان تهران مورخ ۱۳۸۴/۱/۲۷»، *مجله تحقیقات حقوقی*، ۱۹۱ (۱۳۹۰): ۱۹۲.

۳۹. منصور اکبری آرائی، «عذرخواهی به‌عنوان یکی از شیوه‌های جبران خسارت معنوی در مسؤولیت مدنی»، *حقوقی دادگستری* ۱۰۹ (۱۳۹۹): ۲۵۷-۲۵۸.

۴۰. اصل ۱۷۱ قانون اساسی «هرگاه در اثر تقصیر یا اشتباه قاضی در موضوع یا در حکم یا در تطبیق حکم بر مورد خاص، ضرر مادی یا معنوی متوجه کسی گردد، در صورت تقصیر، مقصر طبق موازین اسلامی ضامن است و در غیراین‌صورت خسارت به‌وسیله دولت جبران می‌شود و درهرحال از متهم اعاده حیثیت می‌گردد.»

آیین‌نامه ۱/۱۰/۱۳۹۵ آیین‌نامه شیوه رسیدگی و اجرای آرای کمیسیون‌های استانی و ملی جبران خسارت ناشی از بازداشت، اعم از خسارت‌های مادی، معنوی و منافع ممکن‌الحصول موضوع ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری است.

۲-۲- در انگلستان، برخی نویسندگان بر این باورند که عذرخواهی و غرامت به‌عنوان دو راهکار ترمیم آسیب معنوی شناخته می‌شود. عذرخواهی صادقانه می‌تواند به بهبود آسیب‌های روانی و بازتوانی بزه‌دیده کمک نماید. معنای عذرخواهی شامل عناصری است؛ از قبیل ابراز پشیمانی، پذیرش خطا و مسؤلیت جبران آسیب.^{۴۱} اشکال جبران خسارت در انگلستان بر چند نوع است که در طول تاریخ قانونگذاری و قضایی این کشور دستخوش تحولاتی بوده است. انگلستان از اواخر سال ۱۹۸۰ شاهد اولین تجربه‌های اعمال سیاست‌های عدالت ترمیمی بوده است. مشهورترین شکل جبران خسارت در نظام‌های حقوقی متداول دنیا، پرداخت غرامت (جبران مالی) است.^{۴۲} نخستین بار در انگلستان در قانون عدالت کیفری مصوب ۱۳۷۲ پرداخت غرامت به‌عنوان یک کیفر مضاعف به نفع قربانی تعیین گردید. این قانون^{۴۳} در سال ۱۹۸۸ اختیارات دادگاه‌ها را در رد کردن ادعای غرامت محدود نمود و اصل را بر پایه صدور حکم بر جبران مالی آسیب‌ها قرار داد. دادگاه‌ها می‌بایست دلیل خود را در رد کردن ادعای دریافت غرامت ذکر می‌کردند. جبران مالی خسارت در حقوق انگلستان یا توسط بزهکار حقیقی و حقوقی صورت می‌پذیرد یا توسط دولت. در سال ۱۹۹۵ به‌موجب قانون اصلاح جبران خسارت صدمات جزایی^{۴۴} مسؤلیت دولت در پرداخت غرامت محدود شد؛ بدین‌گونه که اگر قربانی در ایجاد ضرر وارده سهیم باشد، ممکن است میزان غرامت کاهش یابد یا اصلاً به وی پرداخت نشود. امروزه بر اساس مجموعه رویه‌های قربانیان جرم مصوب ۲۰۰۵ هیأت‌های جبران موظفانند کلیه اطلاعات راجع به صدمات وارده بر قربانی را مورد توجه قرار دهند و ظرف بیست روز به آن پاسخ دهند. در نظام کیفری انگلستان قانون اختیارات دادگاه‌های کیفری مصوب ۲۰۰۰^{۴۵} که برخی از مواد آن در سال ۲۰۰۳ اصلاح گردیده بر لزوم جبران خسارت بزه‌دیده علاوه بر مجازات بزهکار تأکید دارد. علاوه بر پرداخت غرامت، روش‌های دیگری در نظام حقوقی انگلستان برای جبران خسارت بزه‌دیده اندیشیده شده است. از جمله جبران خسارت از طریق اخطار برای مجرم بزرگسال. این روش به سال ۲۰۰۳ میلادی بازمی‌گردد. در قانون عدالت کیفری مصوب ۲۰۰۳ قانونگذار بیان می‌دارد؛ در صورتی که شرایطی وجود داشته باشد که دادگاه علم نماید که بزهکار حاضر به

41. Robyan olive caroll, *Beyond compensation: Apology as a private law remedy*, (western: university of western australia, Irwwin law, 2010), 329.

۴۲. عباس زارع بیدسردره، اجرای سیستم عدالت ترمیمی در دادرسی نظامی ایران و مطالعه تطبیقی با حقوق انگلستان، *تحقیقات حقوق تطبیقی و بین‌المللی* ۳۸ (۱۳۹۶)، ۳۳۲.

43. "Legislation.gov.uk", , The National Archives on behalf of HM Government, www.legislation.gov.uk, criminal justice act 1988, 21 July 2021.

44. "Legislation.gov.uk", The National Archives on behalf of HM Government, www.legislation.gov.uk, criminal injuries compensation act 1995, 21 July 2021.

45. "Legislation.gov.uk, The National Archives on behalf of HM Government , www.legislation.gov.uk, Power of criminal courts 2000, 20 July 2021.

جبران خسارت قربانی است می‌تواند مبادرت به صدور چنین خطاری نماید. روش دیگر جبران آسیب استفاده از اخطار غیررسمی و نهایی است. این نهاد حقوقی به‌موجب قانون جرم و بی‌نظمی مصوب ۱۹۹۸ بنا نهاده شد، به‌موجب این قانون دادگاه در خصوص مجرمان جوان قرار ارجاع به هیأت رسیدگی را برای صدور اخطار نهایی صادر می‌کند. از روش‌های مرسوم دیگر در این کشور می‌توان به میانجیگری، عذرخواهی اشاره نمود. در این کشور مدل میانجیگری در هر مرحله از دادرسی قابل اجراست. میانجیگری قبل از اخطار پلیس، همراه با اخطار پلیس، قبل از اجرای مجازات، بعد از محکومیت، بعد از پایان حبس امکان‌پذیر است.^{۴۶}

۲-۳- در حقوق فرانسه، دریافت غرامت، عذرخواهی یا درج حکم در جرایم این کشور به‌عنوان روش ترمیم آسیب‌های معنوی به‌شمار می‌آید.^{۴۷} در حقوق فرانسه طبق تفسیر رویه قضایی مواد ۱۱۴۶ و ۱۱۵۵ قانون مدنی^{۴۸} قاضی در انتخاب شیوه جبران آسیب‌های معنوی آزاد است و می‌تواند حکم به درج حکم در جرایم و عذرخواهی صادر نماید. دیوان کشور فرانسه برخلاف نظر شورای دولتی، روش‌های غیر پولی برای جبران خسارت را به‌عنوان یک اصل پذیرفته است.^{۴۹} مطابق اصل ۴۷-۲ قانون اساسی اتحادیه اروپا، جبران خسارت مؤثر می‌تواند شامل حکم به جبران خسارت از طریق عذرخواهی رسمی، اعلام اشتباه نقض‌کننده حقوق از طریق رسانه‌های جمعی و اعاده حیثیت به طریق

۴۶. زارع بیدسردره، پیشین، ۳۱۸.

۴۷. سعیده محمودی، «جبران خسارت معنوی در فقه و حقوق ایران»، *مطالعات فقهی فلسفی* ۵۹ (۱۳۹۴)، ۲۵.

48. Article 7 (Act no. 57-1426 of 31 December 1957 Official Journal of 8 January 1958 in force on 8 April 1958) Updated 01/01/2006 - Page 5/278 CODE OF CRIMINAL PROCEDURE (Act no. 89-487 of 10 July 1989 Official Journal of 14 July 1989 Article 16) Art. 1146

Damages are due only where a debtor is given notice to fulfil his obligation, except nevertheless where the thing which the debtor has bound himself to transfer or to do could be transferred or done only within a certain time which he has allowed to elapse." Notice of default may follow from a letter missive where a sufficient requisition results from it" (Act no 91-650 of 9 July 1991). Art. 1155

Nevertheless, the revenue owed, such as farm rents, rents, arrearages of perpetual or life annuities, produce

interest from the day of the claim or of the agreement.

The same rule shall apply to the restitution of fruits and to interest paid by a third party to a creditor on behalf of the debtor.

۴۹. محسن قاسمی، «جبران خسارت نقض قرارداد در کنوانسیون بین‌المللی کالا در حقوق ایران، فرانسه، مصر و

لبنان»، *نشریه دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران* ۳۳ (۱۳۸۴)، ۲۵۹.

ممکن باشد. در حقوق فرانسه^{۵۰} در مواد ۷ الی ۱۰ قانون آیین دادرسی کیفری^{۵۱} دعوای حقوقی مطالبه ضرر و زیان ناشی از جرم به تبع دعوای کیفری مشمول مرور زمان می‌گردد. تقاضای جبران خسارت و دریافت غرامت باید در ظرف سه سال از زمان وقوع جرم انجام پذیرد.^{۵۲}

۲-۴- در آمریکا، عذرخواهی و غرامت دو روش ترمیم آسیب‌های معنوی به حساب می‌آید. در این کشور عذرخواهی به معنای پذیرش مسؤلیت است و فرد عذرخواه مقصر شناخته می‌شود.^{۵۳} عذرخواهی به عنوان روش ترمیم آسیب معنوی در ایالت ماساچوست آمریکا به عنوان راهکاری قدیمی در جبران آسیب معنوی شناخته می‌شود.^{۵۴} در قانون اصلاح جبران خسارت جراحی پزشکی کالیفرنیا در سال ۱۹۷۵ میلادی CMICRA دریافت غرامت تا سقف مشخصی به عنوان راهکار اصلی و غالب در ترمیم خسارت‌های معنوی (۲۵۰ هزار دلار) تعیین شد. این قانون در پی محدود کردن اختیارات هیأت منصفه در تعیین مبالغ سنگین و نامتعارف غرامت در دعوای مطالبه آسیب‌های معنوی تصویب گردید.^{۵۵} ماده ۹۵۳^{۵۶} (موسسه اطلاعات حقوقی آمریکا مکاتبات خصوصی با دولت‌های پیشین)،

50. of 10 March 2004 Subject to the provisions of article 213-5 of the Criminal Code, prosecution in felony cases is time-barred by the passing of ten years from the day of the commission of the felony if, during this period, no step in investigation or prosecution was taken. Where such steps were taken, it is time-barred only after the passing of ten years starting from the last step taken. This applies even in respect of those persons who would not have been affected by this investigation or prosecution step. The limitation period for the prosecution of the felonies set out in article 706-47 when committed against minors is twenty years, and only starts to run from their coming of age. Article 8 (Act no. 95-116 of 4 February 1995 Article 121 Official Journal of 5 February 1995) (Act no. 98-468 of 17 June 1998 Article 26 Official Journal of 18 June 1998) (Act no. 2003-239 of 18 March 2003 Article 38 Official Journal of 19 March 2003) (Act no. 2004-204 of 9 March 2004 art.72 II Official Journal of 10 March 2004) For misdemeanours, the prosecution limitation period is three complete years; it operates according to the distinctions set out in the previous article. The limitation period for the prosecution of the misdemeanours set out in article 706-47 and committed against minors is ten years; for the offences set out in articles 222-30 and 227-26, it is twenty years. These limitation periods only start to run from when the victim comes of age.

51. Article 9 For petty offences, the public prosecution limitation period is one complete year; it operates according to the distinctions set out in article 7. Article 10 (Ordinance no. 58- 1296 of 23 December 1958 Article 1 Official Journal of 24 December 1958 in force on 2 March 1959) (Act no. 80-1042 of 23 December 1980 Article 1 Official Journal of 24 December 1980) (Act no. 81-82 of 2 February 1981 Article 82 Official Journal of 3 February 1981) The civil action is time-barred according to the rules of the Civil Code. However, this action may not be brought before the criminal court after the expiry of the public prosecution limitation period. After reaching a decision in respect of the public prosecution, any investigation measures ordered by the criminal judge concerning civil claims follow civil procedure rules.

۵۲. حسن کاشفی، مترجم، آیین دادرسی کیفری فرانسه (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۸)، ۱۱۲.

53. Doberry man ctors Wie.m, "apologies and the law: an analysis and critique of apology laws" *journal of health law, social science research network* 81(2007), 56.

54. Pure vines, the power of apology mercy, forgiveness or corrective justice in the civil liability arena, the *journal of law and social justice* vol. art5, 2007, 1.

۵۵. صالحی، پیشین، ۱۰۳.

56. Any citizen of the United States, wherever he may be, who, without authority of the United States, directly or indirectly commences or carries on any correspondence or intercourse with any foreign government or any officer or agent thereof, with intent to influence the measures or conduct of any→

برای تعیین میزان خسارت معنوی، معیار قرار داده شده است. در راستای حمایت از حقوق بزه‌دیدگان، قانون بزه‌دیدگان (VOCA) ⁵⁷ در سال ۱۹۸۴ وضع شد. این قانون صندوقی را پیش‌بینی کرد تا جریمه‌های کیفی فدرال، مجازات و مصادره‌ها را برای پرداخت غرامت به قربانیان اختصاص دهد.

جدول شماره دو: راهکارهای ترمیم آسیب معنوی	
ایران	۱- غرامت به تشخیص مقام قضایی، ۲- عذرخواهی، ۳- درج حکم در جرایم، جبران دولتی خسارت
انگلیس	۱- غرامت، ۲- عذرخواهی، میانجیگری، اخطار رسمی و اخطار غیررسمی، جبران دولتی خسارت
فرانسه	۱- غرامت باتوجه‌به قوانین مدون و آرای دیوان عالی و شورای دولتی ۲- عذرخواهی ۳- درج حکم در جرایم
آمریکا	۱- غرامت تا سقف مشخص با مداخله هیأت منصفه، ۲- عذرخواهی، جبران دولتی خسارت

۳- تطبیق و تحلیل راهکارهای ترمیم آسیب معنوی در کشورهای مورد مطالعه

هدف اصلی این تحقیق تحلیل و بررسی تطبیقی راهکارهای ترمیم آسیب‌های معنوی ناشی از جرم می‌باشد. در کشورهای مورد مطالعه موضوع آسیب‌های معنوی متفاوت است؛ زیرا فرهنگ‌های حاکم بر این جوامع با یکدیگر فرق دارد. ماهیت ارزش‌های معنوی ناملموس است بنابراین تعیین روش ثابت و جبران مالی به‌تنهایی به‌عنوان راهکار مؤثر و بلامنازع در ترمیم آنها نمی‌تواند راهگشا باشد. مفهوم آسیب‌های معنوی تا حد زیادی متأثر از عرف و هنجارهای جمعی و خانوادگی است. این هنجارها که نقض آنها سبب ورود آسیب‌های معنوی می‌شود؛ تحت عوامل مختلف زمانی و مکانی تغییر می‌کنند. به همین دلیل تعیین روش‌های قانونی جبران این خسارات نیز نمی‌تواند حصری و ثابت باشد. آنچه قانونگذار ایران در ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری به آن توجه داشته غیر حصری بودن راهکارهای ترمیم بوده است. مسئله‌ای که قانونگذاران در کشورهای انگلستان و آمریکا به آن توجه لازم مبذول نداشته‌اند. در انگلستان منظور از آسیب‌های معنوی صدماتی است که موجب محرومیت فرد از موهبت‌های زندگی و درد و رنج عاطفی می‌گردد. مصادیق این آسیب در

foreign government or of any officer or agent thereof, in relation to any disputes or controversies with the United States, or to defeat the measures of the United States, shall be fined under this title or imprisoned not more than three years, or both. This section shall not abridge the right of a citizen to apply, himself or his agent, to any foreign government or the agents thereof for redress of any injury which he may have sustained from such government or any of its agents or subjects. legal information institute 18 u.s code 953 private correspondence with foreign government.

57. The Victim of Crime Act

انگلستان شامل ناسازگاری اجتماعی، محرومیت از تمتعات جنسی و زناشویی، نواختن موسیقی، دیدن و راه رفتن می‌باشد. این موارد در حقوق ایران تحت عنوان آسیب‌های جسمانی شناخته می‌شود که طبق قوانین کیفری برای قربانی حق مطالبه دیه یا ارش در نظر گرفته می‌شود و مطابق تبصره ماده ۱۴ فوق‌الذکر قربانی در این قبیل صدمات منجر به دیه یا ارش حق مطالبه خسارت معنوی یا روانی نخواهد داشت. در واقع آنچه به‌عنوان غرامت در حقوق انگلستان پرداخت می‌گردد با آنچه به‌عنوان دیه یا ارش در حقوق ایران در این نوع صدمات پرداخت می‌شود؛ ماهیت مالی و عینی دارد. لیکن عنوان صدمات وارده در دو نظام متفاوت است. از روش‌های جبران خسارت در انگلستان صدور اخطار به مجرم بزرگ‌سال است. به موجب قانون عدالت کیفری مصوب ۲۰۰۳ در صورتی که دادگاه تشخیص دهد باتوجه به شرایط موجود بزه‌کار حاضر به جبران خسارت بزه‌دیده است می‌تواند مبادرت به صدور اخطار نماید. در قوانین کیفری ایران چنین نهادی وجود ندارد. تنها در باب اصلاح ذات‌البین دادگاه می‌تواند مجرم را تشویق به جبران خسارت بزه‌دیده نماید؛ تا از موجبات تخفیف مجازات بهره‌مند شود. انتظار بیان تعریف مشخص از یک نوع آسیب از سوی قانونگذار انتظار غیرمنطقی نیست؛ زیرا برای تجویز نسخه درمان یک بیماری باید ابتدا آن بیماری را شناخت. متأسفانه در قوانین فعلی ایران آنچه تحت عنوان تعریف آسیب‌های معنوی آورده شده؛ ذکر ناقصی از مصادیق این آسیب است. قانونگذار از یک‌سو راهکارهای ترمیم آسیب‌های معنوی را به‌صورت تمثیلی بیان نموده است. از دیگر سو حدود اختیارات مقام قضایی را در تعیین روش‌های دیگر جز آنچه در متن قانون به آن اشاره شده تعیین نکرده است. پرداخت غرامت توسط دولت از دیگر روش‌های جبران خسارت بزه‌دیده است که در کشورهای انگلستان و آمریکا مرسوم است. در انگلستان امروزه هیأت‌های جبران خسارت صدمات جزایی بر اساس مجموعه رویه‌های قربانیان جرم مصوب ۲۰۰۵ موظفاند که کلیه اطلاعات راجع به صدمات وارده به قربانی را مورد توجه قرار دهند. البته نقش دولت در جبران آسیب‌های بزه‌دیده بسیار محدود شده است به‌گونه‌ای که اگر بزه‌دیده در بروز خسارت مقصر باشد؛ ممکن است از جانب دولت به وی خسارتی پرداخت نشود. در ایران فرض نخست جبران خسارت توسط بزه‌کار است و نقش دولت در این زمینه در موارد استثنایی همچون مواد ۴۷۵ و ۴۷۳ قانون مجازات اسلامی و ماده ۲۵۵ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ مشهود است. در متون حقوقی کشورهای مورد مطالعه، آسیب‌های معنوی و روانی از یکدیگر تفکیک نشده‌اند. آسیب‌های روانی به‌عنوان قسمی از آسیب‌های روانی آورده شده‌اند. این امر محل تأمل است؛ زیرا ماهیت این دو آسیب با یکدیگر متفاوت است و آماج آن دو نیز فرق دارد. لذا بهتر بود مقتن ضمن بیان تعریفی جامع از آسیب‌های معنوی مصادیق آن را نیز از آسیب روانی تفکیک می‌نمود. چه‌بهرتر که قانونگذاری حدودی را برای مداخله بزه‌دیده در انتخاب روش جبران آسیب‌های معنوی تعیین کند؛ زیرا آسیب‌های معنوی به‌گونه‌ای است که ارزش‌های انتزاعی بزه‌دیده را هدف قرار می‌دهد و بزه‌دیده بهتر از هر شخص دیگر می‌داند که این درد و رنج تا چه حد بر او آسیب وارد نموده و چگونه آلام وارده تسکین می‌یابد.

نتیجه‌گیری

۱- پرسش نخست تحقیق درمورد مفهوم آسیب معنوی و مصادیق آن در کشورهای ایران، انگلستان، آمریکا و فرانسه بود. بر اساس یافته‌های تحقیق در حقوق ایران آسیب‌های معنوی شامل هتک حیثیت اشخاص و صدمات روحی می‌گردد. در انگلستان آسیب معنوی صدماتی است که منجر به از بین رفتن سازگاری اجتماعی، هتک حیثیت و اختلال‌های روحی می‌گردد. در فرانسه آسیب معنوی صدمه‌ای است که موجب هتک حیثیت، تحقیر و توهین می‌شود. در آمریکا آسیب معنوی اقداماتی است که منجر به نقض حریم خصوصی اشخاص و هتک حیثیت، اندوه ناشی از مرگ عزیزان، افشای اسرار خصوصی و فقدان امکان تعلیم و تربیت از سوی والدین فوت‌شده شود.

۲- پرسش دوم تحقیق درمورد راهکارهای ترمیم آسیب‌های معنوی در کشورهای ایران، انگلستان، فرانسه و آمریکا بود. بر اساس یافته‌های تحقیق در حقوق ایران هر دو روش جبران مالی و غیرمالی برای ترمیم آسیب‌های معنوی پیش‌بینی شده است. در انگلستان غرامت و عذرخواهی دو راهکار کاربردی در ترمیم آسیب‌های معنوی است. در فرانسه میزان غرامت با توجه به قوانین مدون و تصویب شورای دولتی و دیوان عالی تعیین می‌گردد. در آمریکا غرامت تا سقف مشخص با مداخله هیأت منصفه و عذرخواهی به‌عنوان دو راهکار مرسوم در ترمیم آسیب معنوی شناخته می‌شود.

پیشنهاد‌های پژوهشی

موضوع تحقیق در زمینه مفهوم‌شناسی آسیب‌های معنوی و راهکارهای ترمیم آن در حقوق کیفری داخلی و حقوق تطبیقی بود. از این‌رو آسیب‌های معنوی را ابتدا در حقوق داخلی سپس در حقوق کشورهای انگلستان، آمریکا و فرانسه مورد تحلیل و بررسی قرار داده‌ایم. لیکن مجال پرداختن به دیگر ابعاد مرتبط با موضوع وجود نداشت؛ لذا پیشنهاد می‌گردد پژوهشگران دیگر پیرامون این موضوعات به تحقیق بپردازند:

- ۱- تأثیر مداخله بزه‌دیده در انتخاب راهکارهای ترمیم در کاهش اطاله دادرسی
- ۲- مطالعه میدانی میزان رضایتمندی قربانی در ترمیم آسیب‌های معنوی در سیستم دادرسی کیفری پیشنهادهای تقنینی

پیشنهاد می‌گردد؛

- ۱- صدمات روانی یا عاطفی از صدمات معنوی تفکیک گردد.
- ۲- شایسته است تعرض به حقوق معنوی ناشی از دستاوردهای علمی و پژوهشی در ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری گنجانده شود.
- ۳- مطالبه آسیب‌های معنوی در جرایم منجر به دیه یا ارش یا تعزیرات منصوص شرعی بلامانع باشد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- اتیکسون، ریئا. ل.، زمینه روان‌شناسی، ترجمه محمد نقی براهنی، جلد دوم، چاپ ششم. تهران: انتشارات رشد، ۱۳۷۳.
- اکبری آرائی، منصور. «عذرخواهی به‌عنوان یکی از شیوه‌های جبران خسارت معنوی در مسؤلیت مدنی» *مجله حقوقی دادگستری* ۱۰۹(۸۴)(۱۳۹۹): ۲۵۱-۲۷۰.
- انصاری، باقر. «حمایت از حرمت اشخاص در برابر آزادی بیان». *آموزه‌های حقوقی گواه* ۱(۱۳۹۹): ۳۱-۴۹.
- آق‌مشهدی، فخرالدین. (۱۳۸۲)، «جبران خسارت معنوی در حقوق ایران» *پژوهش‌نامه علوم انسانی و اجتماعی* ۹ و ۱۰(۳)(۱۳۸۲): ۳۱-۴۱.
- بارانی، محمد. *جعل، تزویر در قانون و رویه قضایی*. چاپ چهارم. تهران: انتشارات قوه قضاییه، ۱۳۹۹.
- آشنایی با قانون اساسی اتحادیه اروپا، دفتر بررسی‌های حقوقی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۳. <https://rc.majlis.ir>. ۲۵/۱۰/۱۴۰۰.
- پردال، ژان. حقوق کیفری اروپا. ترجمه محمد آشوری. تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۹۳.
- پروچاسکا، جیمز. نظریه‌های روان‌درمانی. چاپ پنجم. ترجمه یحیی سید محمدی. تهران: نشر روان، ۱۳۹۲.
- پورنگ، جاوید. «جنبه‌های مغفول روان‌شناختی جنایات علیه اشخاص برای حمایت از بزهدیدگان در قوانین موضوعه ایران». ۱۲(۱)(۱۳۹۱): ۲۱-۵۸.
- تشخیص، زهرا. «معیار شهرت عمومی در دعاوی مسؤلیت مدنی ناشی از بدگویی و نقض حریم خصوصی». *پژوهش‌های حقوق تطبیقی* ۴(۲۳)(۱۳۹۸): ۱-۳۱.
- جباری، منصور. «جبران خسارت روحی روانی در حمل‌ونقل هوایی». *تحقیقات حقوقی* ۱۴(۱۱)(۱۳۸۷): ۱۸۵-۲۳۱.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. دانشنامه حقوقی. تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۶.
- حاجی عزیزی، بیژن. (۱۳۸۰)، «روش‌های جبران خسارت در مسؤلیت مدنی». *دوماهنامه پژوهشی دانشگاه شاهد* ۳۶(۹): ۶۳-۷۲.
- حسینی، به‌آذین. *روزنامه دنیای اقتصاد*، شماره ۴۸۰۴، شماره خبر ۳۶۱۵۸۱۷، ۲۵/۱۰/۱۳۹۸.
- حبیب، سلیمان. فرهنگ معاصر فارسی - انگلیسی. چاپ نهم. تهران: انتشارات فرهنگ معاصر، ۱۳۸۰.
- دهخدا، علی‌اکبر. لغت‌نامه. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
- دپانی، عبدالرسول. (۱۳۹۶)، «جبران خسارت ناشی از صدمات بدنی در حقوق ایران و انگلستان» *تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل*. ۳۶(۱۰)(۱۳۹۶): ۱۳۷-۱۷۱.
- رایس، فیلیپ. روان‌شناسی رشد. چاپ هشتم. ترجمه مهشید فروغان. تهران: انتشارات ارجمند، ۱۳۹۲.
- رستمی نجف‌آبادی، حامد. «تحلیل حقوقی ماهیت خسارت معنوی و طرق جبران آن». *فصلنامه علمی پژوهشی فقه و مبانی حقوق اسلامی*. ۳(۱۱)(۱۳۹۷): ۴۹-۷۳.
- زارع بیدسدره، عباس. «اجرای سیستم عدالت ترمیمی در دادرسی نظامی ایران و مطالعه تطبیقی با حقوق انگلستان». *تحقیقات حقوق تطبیقی و بین‌المللی* ۳۸(۱۳۹۶): ۳۱۵-۳۴۷.
- سازمان بهداشت جهانی WHO ۱۹۹۲. طبقه‌بندی اختلالات روانی و رفتاری، چاپ اول. ترجمه محمدرضا نیک‌خو. تهران: انتشارات سخن، ۱۳۷۵.
- سنهوری، عبدالرزاق احمد. *الوسیط فی الشرح القانون المدنی الجدید*. بیروت: دار احیاء التراث، ۱۹۵۲-۱۹۶۴.
- شولتز، دوان، پی. نظریه‌های شخصیت. چاپ بیست و دوم. ترجمه یحیی سید محمدی. تهران: نشر

- ویرایش، ۱۳۹۱.
- شهری، غلامرضا. نظریات اداره حقوقی قوه قضاییه از سال ۱۳۷۱ تا ۱۳۷۵، جلد اول. تهران: انتشارات روزنامه رسمی، ۱۳۷۳.
- صالحی، حمیدرضا. «جبران خسارت‌های معنوی ناشی از معالجات پزشکی در حقوق آمریکا و ایران» فصلنامه حقوق پزشکی، ۵۳(۱۳۹۹): ۷۷-۱۲۰.
- صفاری، علی. مقالاتی در جرم‌شناسی و کیفر شناسی. چاپ اول. نوبت اول. تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۱.
- طاهریان، نورالدین. «خسارت‌زدایی از بزه‌دیده». آرشیو روزنامه رسالت شنبه ۱۳۹۱/۶/۱۸ شماره ۷۶۳۳، www.magiran.com.
- عظیم زاده، شادی. (۱۳۹۵)، «از جبران خسارت ناشی از جرم علیه کودک تا نحوه ترمیم خسارت» پژوهش حقوق کیفری، ۱۷(۵)(۱۳۹۵): ۳۱-۶۵.
- عمید، حسن. فرهنگ لغت. چاپ دوازدهم. تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۸.
- فیاضی، قاسم. (۱۳۹۷)، «معیارهای ارزیابی خسارت معنوی»، دو فصلنامه پژوهش‌نامه حقوق خصوصی عدالت، ۹(۵)(۱۳۹۷): ۴۹-۷۰.
- قاسمی، محسن. (۱۳۸۴)، «جبران خسارت نقض قرارداد در کنوانسیون بین‌المللی کالا در حقوق ایران، فرانسه، مصر و لبنان». نشریه دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران ۳۲(۱۳۸۴): ۱۳۹-۲۲۰.
- قائمی، مهدی. (۱۳۹۴)، «بررسی مبانی فقهی و حقوقی امکان مطالبه خسارت مازاد بر دیه در قانون بیمه اجباری». فصلنامه علمی پژوهشی فقه و مبانی حقوق اسلامی، ۴(۸)(۱۳۹۴): ۱۰۵-۱۱۴.
- کاشفی، حسن. مترجم. آیین دادرسی کیفری فرانسه. تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۸.
- گلدوزیان، ایرج. (۱۳۶۹) حقوق جزای عمومی ایران. جلد اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۹.
- گودرزی، محمدرضا، مترجم. قانون مجازات فرانسه. چاپ اول. قم: نشر سلسبیل، ۱۳۸۶.
- لوراسا، میشل. مسؤولیت مدنی. ترجمه محمد اشتری. تهران: نشر حقوق دان، ۱۳۷۵.
- محمودی، سعیده. «جبران خسارت معنوی در فقه و حقوق ایران». مطالعات فقهی فلسفی ۵۹(۱۳۹۴): ۴۱-۵۹.
- معین، محمد. فرهنگ لغت فارسی، جلد ششم. تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۵.
- منصورآبادی، عباس. «بستر مجازات‌های جامعه‌مدار با تأکید بر رویکرد سیاست جنایی ایران». فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم ۱۵(۵)(۱۳۸۹): ۷-۳۲.
- ناجی زواره، مرتضی. آیین دادرسی کیفری. چاپ اول. تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۹۵.
- ویلیام، ا. شبت. مقدمه‌ای بر دیوان کیفری بین‌المللی. چاپ اول. ترجمه سید باقر میر عباسی. تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۸۴.
- هاشمی، میثم. «تحولات نوین حقوق بزه‌دیدگان در آمریکا در پرتو قانون حقوق بزه‌دیدگان مصوب ۲۰۰۴». فصلنامه پیشگیری از جرم ۷(۳)(۱۳۷۸): ۸۶-۱۱۶.
- یوسفی صادق‌قلو، احمد. (۱۳۹۷)، «مقایسه تطبیقی ارکان خسارت معنوی در حقوق ایران و فرانسه». فصلنامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری، ۳۷(۱۴)(۱۳۹۷): ۱۱۵-۱۴۳.
- یوسفی مراغه، مهدی. خدمات‌رسانی به بزه‌دیدگان. چاپ اول. تهران: انتشارات جاودانه جنگل، ۱۳۹۱.
- (ب) منابع خارجی

- Andre lucaset pierre catala, code civil, edition litec,parise,1988.

- F.Carter-ruck, libel and slander, lexisnexis buttter worths, londen, 1997.
- berton, Eduardo. *determining jurhsdiction internet defamation cases: english on latin america*. buenos aires: the university of palermo, 2010.
- Givord la re. partion du prejudice moral these Grenoble. doctorale Sciences, de Université Paris-Saclay, 2020.
- Harpwood, vivenne. *principles of tort law*. 4th Ed. London: Cavendish Publishing Limited, 2000.
- Harpwood, Vivienne. *Modern Tort Law*. London: Cavendish Publishing Limited, 2003.
- John Cooke. *Law of Tort*. london: Financial Times Management, 1999.
- “Legislation.gov.uk”, , The National Archives on behalf of HM Government, www. Legislation.gov.uk, criminal gustice act 1988, 21 july 2021.
- “Legislation.gov.uk”, The National Archives on behalf of HM Government, www. legislation.gov.uk,criminal injuries compensation act 1995, 21july 2020.
- “Legislation.gov.uk, The National Archives on behalf of HM Government, www. legislation.gov.uk, Power of criminal courts 2000, 21 july 2020.
- Prosser, William l. “privacy” *California Law Peview*, 48(383)(1960): 383-423.
- olive caroll, Robyan. *Beyond compensation: Apology as a private law remedy*. western: Univercity Of Western Australia, 2010.
- Veeder, van vechten. “he history and theory of the law of defemation”. *columbia law review association* 3(8)(1903): 346-573.
- Vines, Prue. “The Power of Apology Mercy,Forgiveness or Corrective Justice in The Civil Liability Arena”. *The Journal of Law and Social Justice* 1(2007): 1-29.
- White, Brent T. “Expert Determination and Arbitration”. *The Juornal of the Chartred Institute of Arbitration* 67(3)(2002): 4-131.
- WIE, M. “doberry man actors, apologies and the law: an analysis and critique of apology laws”. *journal of health law, social science research network*. 81(2007): 59-107.
- Yues, louis sage. “french law of delict: the role of faolt and the principles covering losses and remedies”. *victoria university of wellington law review*. 26(2)(1996): 293-312.